

René Descartes

Pismo o Machiavellijevem Vladarju

septembra 1646

Gospa,

prebral sem knjigo¹, za katero me je Vaša Visokost prosila za mnenje, in v njej odkril več nasvetov, ki se mi zdijo zelo dobri: *Da se mora vladar vedno izogibati sovraštvu in preziru svojih podanikov in da je ljubezen ljudstva vredna več kot trdnjave.* Vendar je tudi več takih, s katerimi se ne bi mogel strinjati. In mislim, da je avtorju najbolj spodletelo v tem, da ni dovolj jasno razmejil med vladarji, ki so dobili oblast v državi po pravični poti, in tistimi, ki so si jo prilastili na nezakonite načine, ter da je vsem na splošno dal nasvete, ki veljajo le za te zadnje. Kajti kot je treba pri gradnji hiše, katere temelji so tako slabi, da ne bi mogli nositi visokih in debelih zidov, postaviti tanke in nizke, tako so tisti, ki so se začeli uveljavljati z zločini, navadno prisiljeni nadaljevati po tej poti, ker se ne bi mogli obdržati, če bi hoteli biti pošteni.

Prav o takih vladarjih je v 3. poglavju lahko dejal: *da jih bodo številni sovražili; da je pogosto koristneje, če jim povzročijo veliko gorja, kot če jim ga manj, ker manjše žalitve zbudijo voljo po maščevanju, medtem ko hude to moč odvzamejo.* Dalje v 15. poglavju pravi: *da bi bilo, če bi hoteli postati pošteni, nemogoče, da ne bi propadli med veliko zlobneži, ki jih je*

¹ Pismo palatinski princesi Elizabeti (naslov je uredniški) je prevedeno po: F. Alquié, Descartes, *Oeuvres Philosophiques*, 3. knjiga, str. 665-671. Omenjena knjiga je *Vladar (Il Principe)*, Niccoloja Machiavellija (slov. prev. v: *Politika in morala*, SM, 1990).

najti povsod. In v 19. poglavju: da je mogoče biti enako osovražen za dobra dela kot za slaba.

Na takšni podlagi temeljijo zelo tiranski nasveti, kot je ta, da *naj vladar uniči celo državo, da le ostane njen gospodar; naj počne velike okrutnosti, če so le storjene hitro in vse hkrati; naj si prizadeva dajati videz poštenega človeka, vendar naj to v resnici ni; naj dano besedo drži le tako dolgo, dokler je to koristno; naj se pretvarja, naj izdaja; in nenazadnje, naj se, da bi vladal, znebi vsake humanosti in naj postane najokrutnejši od vseh živali.*

Vsekakor pa je to zelo slaba podlaga za pisanje knjig, če je njen namen dajati take nasvete, ki pa navsezadnje tistih, ki so jim namenjeni, ne bi mogli pomiriti; kajti kot sam prizna, *se ne morejo obvarovati pred prvimi, ki bo pripravljen zastaviti svoje življenje, da se jim maščuje.* Da bi vzgojili dobrega vladarja, čeprav je državo šele prevzel, se mi zdi, da mu je treba ponuditi povsem nasprotno maksimo in predpostaviti, da so bila sredstva, s pomočjo katerih je prišel na oblast, zakonita; kakršna so, o tem sem prepričan, skoraj vsa, če jih vladarji, ki jih uporabijo, imajo za takšna; kajti pravičnost ima pri vladarjih drugačne meje kot pri zasebnikih, in zdi se, da v teh primerih Bog da prav tistim, katerim da moč. Vendar pa tudi najpravičnejša dejanja postanejo nepravilna, kadar jih imajo za taka tisti, ki so jih storili.

Ločiti je treba tudi med podaniki, med prijatelji ali zavezniki in med sovražniki. Kajti pri teh zadnjih je vladarju tako rekoč skoraj vse dovoljeno, pod pogojem, da to prinese kaj koristi njemu ali njegovim podanikom; in v takih primerih ne nasprotujem, da se sparita lisica in lev in da se moči pridruži prevara. Z imenom sovražnik imenujem vse tiste, ki niso prijatelji ali zavezniki, kajti z vso pravico jim je mogoče napovedati vojno, če vidimo v tem svojo korist, in če začnejo postajati sumljivi in nevarni. Vendar izključujem vrsto prevare, ki je tako neposredno v nasprotju z družbo, da sem prepričan, da je nikoli ni dovoljeno uporabiti, čeprav jo naš avtor odobrava na več mestih in je vse preveč pogosta: hliniti prijateljstvo do tistih, ki jih hočeš pogubiti, da bi jih lažje presenetil. Prijateljstvo je preveč sveta stvar, da bi jo lahko zlorabljali na tak način; in tisti, ki se lahko pretvarja, da nekoga ljubi, da bi ga izdal, zasluži, da mu tisti, ki jih bo nekoč hotel resnično ljubiti, ne verjamejo ničesar in ga sovražijo.

Ko gre za zaveznike, mora vladar vedno dosledno držati dano besedo, celo takrat, kadar mu to lahko škoduje; kajti prelopitev dane besede mu ne more toliko škodovati, kolikor mu koristi sloves, da ni zatajil pri izpolnitvi tega, kar je obljubil, in ta ugled si lahko pridobi le ob takih priložnostih, kjer utrpi nekaj škode; vendar pa ga v okoliščinah, ki bi ga popolnoma uničile, naravno pravo (*droit de gens*) odvezuje obljube. Obenem mora biti zelo previden, preden kaj obljubi, da obljubo lahko vedno

drži. In čeprav je dobro biti v prijateljskih odnosih z večino sosedov, mislim, da je najboljše imeti tesno zavezništvo le s tistimi, ki so šibkejši. Kajti ne glede na zvestobo, ki jo imamo namen ohraniti, le-te od drugih ne moremo pričakovati, ampak moramo računati, da bomo vsakič, ko bodo imeli zavezniki od tega korist, prevarani; tisti, ki so močnejši, bodo korist lahko našli, ko jo bodo hoteli, ne pa tudi tisti, ki so šibkejši.

Kar zadeva podanike, so dveh vrst: veliki in ljudstvo. Z izrazom veliki mislim na vse tiste, ki se lahko povežejo v stranke proti vladarju in o katerih zvestobi mora biti trdno prepričan; če pa o tem ni prepričan, se vsi politiki strinjajo, da mora na vsak način poskrbeti, da jih ukloni, in jih mora, kolikor so nagnjeni k vnašanju nereda v državo, obravnavati le kot sovražnike. Pri drugih podanih pa se mora predvsem izogibati njihovega sovraštva in prezira; in to mislim, da lahko vedno stori, če le natančno upošteva pravičnost na njihov način (se pravi, da se ravna po zakonih, na katere so navajeni) in ni preveč strog pri kaznih in ne preveč popustljiv pri pomilostitvah, da se ne zanaša v vsem na svoje ministre, ampak jim prepusti le breme najbolj osovraženih obsodb, pri tem pa sam izkaže svojo skrb za vse drugo; pa tudi, da ohrani svoje dostojanstvo do te mere, da se ne odreče nobeni časti ali nazivu, za katere je ljudstvo prepričano, da mu pripadajo, vendar tudi ne zahteva dodatnih, in da v javnosti pokaže le svoja najresnejša dejanja ali tista, ki jim vsi lahko pritrdijo, ter ohrani zase svoje veselje in užitke, ki naj ne bodo nikoli na račun koga drugega; in nenazadnje, naj bo dosleden in neupogljiv, ne sicer pri prvih zamislih, ki se mu bodo porodile, kajti ker ne more imeti pregleda nad vsem, je nujno, da vpraša za nasvet in sliši mnenja več ljudi, preden se odloči, vendar pa naj bo neupogljiv pri stvareh, za katere je dal vedeti, da se je o njih odločil, četudi mu to lahko škodi; kajti škoda ne more biti tolikšna, kot bi bil glas, da je lahkomišeln in spremenljivega mnenja.

Tako ne odobravam maksime v 15. poglavju: *da je, ker je svet zelo pokvarjen, nemogoče, da se ne uničiš, če hočeš vedno ostati pošten; in da se mora vladar, da bi se obdržal, naučiti biti hudoben, kadar okoliščine to zahtevajo*; razen če s poštenim človekom razume vraževernega in preprostega človeka, ki si ne upa napovedati bitke na dan sabata in katerega vest ne najde miru, če ne spremeni vere svojega ljudstva. Če pa mislimo, da je poštenjak tisti, ki stori vse, kar mu narekuje resnični razum, je gotovo najbolje, da je, da skuša tak vedno ostati.

Prav tako ne verjamem temu, kar pravi v 19. poglavju: *da je mogoče biti enako osovražen za dobra dela kot za slaba*, razen kolikor je zavist neke vrste sovraštvo; vendar te besede avtor ne razume tako. In vladarji navadno ne zbuja zavisti pri navadnih podanih; zbuja jo le pri velikih ali pri svojih sosedih, ki jih prav te vrline, ki jim zbuja zavist, navdajajo tudi s strahom;

zato je vedno treba pravilno ravnati, da bi preprečili to vrsto sovraštva; in nobeno sovraštvo jim ne more niti najmanj škoditi, razen tistega, ki prihaja iz nepravčnosti ali vzvišenosti, ki ga v njih odkrije ljudstvo. Kajti mogoče je celo videti, da tisti, ki so bili obsojeni na smrt, ponavadi ne sovražijo sodnikov, kadar mislijo, da so si takšno kazen zaslužili; in prav tako potrpežljivo prenašaj tegobe, ki si jih nisi zaslužil, če si prepričan, da jih je bil vladar, ki jih je povzročil, na neki način prisiljen sprejeti in da mu je to bilo neprijetno; velja namreč, da je pravično, če ima javna korist prednost pred posameznikovo. Težavno je le, kadar je prisiljen ugoditi dvema stranema, ki različno ocenjujeta, kaj je prav, kot se je zgodilo takrat, ko so morali rimski vladarji zadovoljiti meščane in vojake; v tem primeru je razumno dati nekaj enim in drugim, ni pa prav skušati naenkrat spraviti k pameti tistih, ki je niso vajeni poslušati; pač pa si je treba postopoma, bodisi preko javnih publikacij, bodisi preko pridigarjev, bodisi na druge podobne načine, prizadevati, da bi doumeli. Kajti ljudstvo prenese vse tisto, o čemer ga lahko prepričaš, da je prav, in je prizadeto ob vsem, o čemer meni, da je nepravilno; in arogantnost vladarjev, se pravi zloraba kakšne oblasti, pravic ali časti, za katere ljudstvo misli, da vladarjem ne pripadajo, se mu zdi podla le zato, ker ima zlorabo za neke vrste nepravilnost.

Sicer pa se s tem avtorjem prav tako ne strinjam glede tega, kar pravi v predgovoru: *da je, kot moramo stati na ravnici, da bi lahko bolje videli obris gora, če ga želimo narisati, treba biti zasebnega stanu, da bi dobro spoznali vladarjevo delo.* Kajti skica prikazuje le stvari, ki jih je mogoče videti od daleč; glavni vzgibi za ukrepanje vladarjev pa so pogosto tako posebne okoliščine, da si jih, če nisi sam vladar ali človek, ki je z njim zelo dolgo delil njegove skrivnosti, ni mogoče zamisliti.

Prav zato bi bil vreden posmeha, če bi si mislil, da lahko Vašo Visokost na tem področju kaj naučim; to tudi ni moj namen; ta je edino ta, da bi ji moja pisma prinesla malo razvedrila, ki bi bilo drugačno od tistega, za katerega si mislim, da ji ga nudi potovanje, za katero ji želim, da bi bilo nadvse srečno: kot nedvomno tudi bo, če se Vaša Visokost odloči, da se bo ravnala po teh maksimah, ki učijo, da je sreča vsakogar odvisna od njega samega in da je treba do take mere ostati zunaj oblasti usode, da se kljub temu, da ne izpustiš priložnosti in izkoristiš prednosti, ki jih ponuja, vendarle nimaš za nesrečnega, če ti jih odreče; in ker je v vseh zadevah na svetu ogromno razlogov za in proti, naj se v prvi vrsti ustavimo pri tistih, ki pripeljejo do tega, da se strinjamo s tem, kar vidimo prihajati. Za najbolj neizogibne ocenjujem boleznine telesa, pred katerimi prosim Boga, naj Vas obvaruje; in z vso vdanostjo, ki jo morem imeti, sem, itd.

Prevedla Nadja Dobnik